

MİSİS'TE DENİZLE İLGİLİ BİR EFSANE ve TARİHTE ÇUKUROVALI MEŞHUR İLİM ADAMLARI

Dr. Mustafa Kılıç

GİRİŞ

Misis Adana'ya bağlı, Adana-Ceyhan karayolu ve tren hattının içinden geçtiği, Ceyhan nehri kenarında kurulu küçük bir yerleşim bölgesidir. Adana-Ceyhan demiryolu hâlâ Misisten geçtiği halde, karayolu biraz kuzeyinden, çevre yol olarak geçmektedir. Yeni çevre yol yapılıncaya kadar, Misis Taşköprüsü asırlarca güzergâh olmuştur.

Misis, toprağının verimi, suyunun, havasının ve genel coğrafyasının güzelliği bakımından tarih boyunca devletlerin ve hükümdarların iştahını kabartmıştır. Tarihî bir kayda göre Ebû İmrân isimli biri tarafından, kime, niçin söylendiği bilinmemekle beraber Mîsis hakkında: "Bizim Tarsus, Misis, Malatya, Filistin, Remle, Antakya, Halep vb. şahane şehir bölgelerimiz vardır." ifadesi kullanılmış ve iftihar vesilesi olmuştur (1).

Ta eski çağlardan başlayarak Romalılar, Bizanslılar devrinde olduğu gibi Anadolu'nun İslâmlaşmasından sonra da muhtelif İslâm devletlerinin elinde bulunmuştur.

Çok eski bir tarihe sahip olan Misis hakkında (2) bir takım efsaneler mevcuttur. Bunlar dilden dile söylenerek günümüze kadar gelmiş, yazılıp hıfzedilerek korunmuş ve nesillere havale edilmiştir. Bizim burada konu edindiğimiz efsâne ise sadece İbnü'l-Fakîh el-Hemedâni tarafından "Muhtasar Kitâbü'l-Büldân" (-Kısa Ülkeler

(38) İbnü'l-Fakîh, Muhtasar Kitâbü'l-Büldân, M.J. de Goeje, Brill, 1906, s.13. Asıl adı Ebû Bekir Ahmed b.Muhammed b.İshâk olan müellif İbnü'l-Fakîh diye meşhur olmuştur. İ.A. 511, s.853 de Zeki Velidi Togan ölümünü 289 H./902 M. den sonra olarak zikretmiştir. Buna göre H.2 ile 3, miladî 9'la 10'da yaşamış oluyor. Adı geçen eserin 118.sahifesinde ise gene Misis ile ilgili şu ifade yer almıştır: "Misis'te orucunu uzatanların akıllarını oynatmalarından korkulur."

(39) Bak.Kılıç, Mustafa, I.Uluslararası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Adana Valiliği, 1991, 322.

Coğrafyası) adlı meşhur eserde zikredilmiştir. Şimdiye kadar da halkın diline girmemiştir. Ya Türkçe olmayışından gecikmiş ya da gözden kaçmış olabilir.

Misis, efsâneleri bir tarafa, gerçek tarih içerisinde de yerini almış siyâsî, askerî ve iktisadî tarih açısından ilgilileri meşgul ederken, kültür tarihi açısından da Misis'te değerli ilim ve idare adamları yetişmiştir. Misis "Mesîsi" tabiriyle adını o alimlere unvan olarak vermiştir.

EFSANE-Kelime ve Terim Olarak-

Efsâne kelimesi Farsçadır. Fesâne olarak da kullanılır. Başlangıçta dilimizde efsâne kelimesi daha çok kullanıldığı halde sonraları ve günümüzde de yaygın şekliyle Yunanca myth (mit) kelimesi efsane manâsında kullanılır olmuştur. Mythos-logos (mitos-logos) kelimelerinden meydana gelerek mythologia (mitoloji) şeklinde Yunanca olan bu ifade mythologie (mitoloji) şeklinde Fransızcaya girmiştir. Bu şekil bizde de yaygınlaşmış, daha sonra mitologya (Mitoloji) olarak da yazılıp söylenmiştir. Mythos; hikâye, logos; söz, mantık, akıl, bilim vs. manâlarına gelmektedir (3). Türkçede masal, Arapçada hikâye ve ustûre kelimeleri bazen aynı amaçla kullanılmışlardır. Aslında her milletin tarihi veya geçmişi ile ilgili efsaneleri olmakla beraber, eski Yunan ve eski Mısır bu konuda daha meşhurdurlar.

Terim olarak çeşitli tarif ve tanımları yapılmıştır:

-Tabiat kuvvetlerinin kişileştirilmesi, canlı varlıklar veya ölümsüz tanrılar halinde tasarlanmasıdır.

-Mitos, putperest eski çağda veya çeşitli milletlerde, tanrıların, yarı tanrıların ve kahramanların karıştığı özel bir masaldır. Mitoloji de bu hikâyelerin tümüne verilen isimdir. Veya bu efsâneleri konu edinen efsanevî bir tarihtir (4).

-Hj- ulusun, dîninin temelleri olarak uydurduğu hikâyelerdir (5).

(40) Meydan Larus, 4., 87 vd.; Oranger Ernest, Efsâne, çev. Nurullah Ataç, yayınlayan Doç.Dr. Müzehher Erim, İst., 1983, s.35.

(41) M.Larus, 8, 847, Mitoloji md.; Mutlu Belkıs, Efsanelerin izinde, O.G. Sanatlar Akademisi yay., Tarihsiz, s.29.

(42) Oranger Ernest, a.g.e., 35.

-Tarihten önceki çağlarda tanrılar veya tanrılaştırılmış insanlar hakkında söylenerek zamanla inanış haline gelen efsâneye mitos (mythos) denir (6).

-Geçmişte bir olayın her türlü olağanüstü bir şekilde anlatılışdır (7).

Bu tariflere göre ister dîni ister lâdînî olsun efsanelerde olağanüstülük esastır. Efsâne anlatımı gelenekleşmiştir. Bu özelliği ile de gerçek olup olmadığı düşünülemez, gerçekle az çok yakınlığı olabileceğini söyleyenler kısmen haklı olsalar bile gerçeğe yakınlık derecelerini tespit imkanı yoktur.

KONUSU

Efsanenin konusu yukarıdaki tanımlardan kısmen anlaşılmalıdır. Yani dînilik, geçmişe aitlik özellikleriyle cinler, periler, devler, yedi başlı ejderhalar, acaip yaratıklar, tanrılar, kahramanlar vs. dir (8).

KISIMLARI

Efsaneler konuları itibariyle şu şekilde kısımlara ayrılmıştır :

(43) Yaratılış efsâneleri: Dünyanın yaratılışını, tabiat varlıklarının meydana gelişini, şekil değiştirmelerini anlatan efsânelerdir.

(44) Tarihî efsâneler: Şehir ve köylerin, tarihî eser, yapı ve olayları, tarihî şahısların hayatlarını, savaşları ve aşk konularını işleyen efsanelerdir.

(45) Olağanüstü varlıklarla ilgili olan efsânelerdir

(46) Dîni efsanelerdir (9).

DOĞUŞU

Efsâne, ilkel insanları, evren, dünya ve tabiat olaylarını araştırmaya sevkeden içgüdü veya bilme ihtiyacından ve bu olayları

(47) Banarlı, Nihat Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, İst., 1971, c.1, s.1, D.N.1.

(48) M.Larus, 4,87.

(49) Banarlı, N.Sâmi, a.g.y.

(50) M.larus, a.g.y. vd.

birleştirek yorumlamak ve çözemedikleri görüntüleri ve durumları anlam kolaylığına bağlama ihtiyacından doğmuştur "(10).

Diğer bir görüşe göre mitler (efsâneler) dînî ayin formüllerinin yorumlanmasından doğmuştur. Hatta miti (efsâneyi) dînî düşünce tarzının orijinal bir ürünü sayanlar da çıkmıştır. Ne var ki bu sistemlerin hiçbiri kendi başına kesin bir açıklama sayılamaz. Mit tiplerinin açıklamasında en geçerli olanı dînî törenlere dayanan açıklama şeklidir (11).

Bilgi edinme ihtiyacı uygar insanda olduğu gibi vahşide de vardır. İnsan nereden gelip nereye gittiğini, hayatın ve ölümün ne olduğunu... vs. bilmek ister. Her şey onun hayran olmasına, içinde bir korku duymasına yol açar. İnsandaki hayranlık ve mitos (efsâne) üretme duyguları ölümlerin ruhlarının bir hayvan, bir yıldız ya da bir ota geçmesini doğal saydılar. İlk mitoslar da, bugünkü geri kalmış toplumlarda rastlananlar kadar çocukça, tuhaf ve anlamsızdı.

Bugün ileri ülkelerde bile bilhassa dînî gelenekçilik yüzünden atılmayan efsâneler vardır. Hâlâ umacılar, falcı ve büyücülere inananlar olduğu gibi, Yunanistan'da efsânelerden, hisse alınacak kıssalara dönüşenler olmuştur (12).

ÖZELLİĞİ

Mitolojinin özelliği eski tanrılar hakkında yorumların doğmasına imkan vermiş olmasıdır. Yeni Eflâtunculara göre mitler bir takım fikirlerin sonradan kişileştirilmiş şekilleriydi. Frezer ve arkadaşlarına göre efsâne ilkel zihniyetlerin ürünüdür. Dumezil'e göre ise mit temaları tarih olayları ile beslendiler.

AHLAKİ YÖNÜ

Öte yandan mitolojideki bazı hikayelerin ne ahlâkî ne de sembolik bir yanı vardır. Bunlar olsa olsa az çok kutsal bir kökten

(10) Oranger, Ernest, a.g.e., 36; Necatigil, Behçet, Mitologya, İst., 1973, s.7.

(51) M.Larus, 8, 847, mit.

(52) Oranger, Ernest, a.g.y. vd.

geldiğine inanan sitelerin kendilerini övmek için uydurdıkları masallar olabilir (13).

TARİH METODOLOJİSİ BAKIMINDAN ÖNEMİ

Tarihin tarifi:

Tarihin birçok tarifleri yapılmıştır. Bunlar içinde ifadesi kolay, muhtevası yeterli olması bakımından şu tarif dikkat çekicidir:

Tarih; geçmiş toplumların, sosyal, siyasî, askerî vb. yaşantı ve alışkanlıklarını, gelenek ve göreneklerini gelecek toplumlara ileten bilimin adıdır.

Bu tanımdaki özellikleriyle tarih, geçmişin aynası nesiller arasında köprü ve bağ, atalarla torunlar arasında ilişki, ölümle kalım arasında ilmek ve kuşaklardan kuşaklara yüzyılların üzerinden atılmış bir kementtir. Hatta ilk insanlardan son insanlara yazılmış bir: "Beni unutma, deneylerimden yararlan, hatalarıma uğrama!" mektubudur. (14)

Tarih-Efsâne - Destan-Masal

Senatör Mehmet Ali tarafından Fehmi Anlaroğlu'nun Dilden Dile Anadolu Efsâneleri, Ankara, 1968 tarihli kitabına yazdığı bu tahlilî tanımdan sonra tarihle efsanenin alakasını da şu ifadelerle açıklamıştır: "Derin ve engin anlamı, bir o kadar önemi olan bu mektup, geçmişin uzunluğu yanında çok kısa, önceki toplumların çokluğu yanında çok az, çok özdür. Azlık ve özlükten ötesi "tarihe sığmamışlıklar, yazılmamışlıklar"dır. İşte bu tarihe sığmamış ve yazılmamışlıklar, toplumlardan toplumlara, kuşaklardan kuşaklara birer armağan olarak iletilen efsanelerdir. Evet tarih, geçmişin aynası, efsaneler ise tarihin ışığıdır. Tarih olayların özünden, efsaneler ise ayrıntılarından söz eder.

(53) M.Larus, a.g.y.

(54) Anlaroğlu, Fehmi, Dildendile Anadolu, Ankara, 1968, Senatör M.Ali Demir tarafından yazılan önsöz, s.5.

Efsaneler kaynağını tarihten, tarih ise ışığını efsanelerden alır. Bunun için efsaneler tarihe ışıktır. "Tarihten taşmışlıklar, tarihe yazılmamışlıklardır" (15).

Yazar, tarih ve efsane alakasında gerçekten ince ve anlamlı ilişkiler tespit etmiştir. Tarifindeki "yaşantı" tabirinin siyasî, askerî ve bütününüyle sosyal yaşantı olarak anlaşılması tabiidir. Aynı şekilde geçmiş toplumların iktisadî, ticarî, sınaî vb. hayatları da gene tarihin ilgi alanıdır, konusudur. Ve tarih bunları da gelecek toplumlara aktarır.

Efsâne konusunu araştırırken destan ve masal terimleriyle karşılaşmaktayız. Bunların edebî tür olarak farklı yanları olduğu gibi, tarih araştırmacısı için de kaynak ve malzeme olmak açısından değer ifade etmektedirler. Şu kadar ki tarifleri, tanımları farklı olmalarına rağmen, aralarındaki benzerlikler itibarıyla, bazan bir efsâne destan havasına girmekte, bazan da aksi olmaktadır. Keza bazan bir masalda efsane boyası görülmekte veya halk arasında masal havasında meşhur bir anlatıma biraz efsane karışması muhtemel görülmektedir.

Bu kavramların tarih metodolojisi bakımından değerlendirmesini geniş bir şekilde merhum Zeki Velidî Togan'ın Tarihte Usul kitabında görmekteyiz.

Destanlar her zaman tarihî olmayıp mevhum hadiseler ve şahsiyetlere ait olabiliyorlar ve meselâ eski Yunan ilahlarına ait hikâyeler "mythos" yahut "myth" adını alıyorlar. Mitlerin bazıları tarihî şahsiyetlere ait oldukları halde, bu şahsiyetlerin ilâhî şahsiyet olmaları neticesinde, tanımların da tarihî hususiyetleri silinmiş oluyor. Bazıları da tamamıyla hayalî ilahlara ait oldukları halde, ilahlaşmış padişahların hikâyeleri şeklini arzediyorlar.

Destanların masal şeklinde olanları, yani tarihî olmayanları, tarih için kaynak değildir. Tarihî eserlere sokulmuş seyyar hikâyeleri de hakîkî tarih için yabancı bir unsurdur. Bazı kavimler kendi mazilerini münhasıran hikâyeler, masallar ve destanlar şeklinde hatırlamaktan

(15) Anlaroğlu, Fehmi, a.g.y.

hoşlanırlar. Türk destanlarında realiteye yakınlık, mübalağadan uzaklık, tâ Orhon yazıtlarından beri müşahade edilen bir keyfiyettir.

Destanlardan tarihi meselelerin izahı yolunda çok ihtiyatlı olmak şartıyla, istifade ederek tarihin vesikalarla izah edilemeyen boşluklarını doldurmak mümkün ve caizdir. Hatta usulü ile istifade edilirse vesikalar bulunmayan devirler için menba işini de görürler. Destan rivayetlerinin elbette, ancak vesikalara uygun ve onlarla ilişkiliği olanları itimada şayandır. Tarihî olaylara ait birçok tafsilat ancak destanlardan alınabilir. Çünkü birçok mühim teferruat yazılı kaynaklarda bulunmamaktadır.

Tarihî bir şahsa ait olmayan destanlar tarihi, meseleleri izahta kullanılamaz. Bütün bu durumlarda iyi bir tarih ve tarih usulü bil-meyenlerin destanlardan istifade işine girmemeleri daha doğrudur. Keza menkıbe efsâneler de destanlar gibi tarihî kaynak olabilirler (16).

Efsâneler tarihe ait meselelerin izahında ele alınmış bir takım fa-raziyelerdir. Faraziye olduğu için de gerek anlamsızlığından, gerek-se imkansızlığından, gerçek olup olmadığının araştırılması konu edi-nilmemiştir. Muhtelif milletlerin tarihinde ve halk kültürlerinde (folklorunda) bir takım efsânevî olaylar yer almıştır.

Türk tarihindeki Bozkurt efsânesi annesiz doğan ced motifleri ta-rihte yer almıştır. Roma'nın kurucuları Romulus ve Remos'un bir dişi kurdu emerek, eski Yunan'daki Palias ve Nelee adlarındaki ikizin bir kısrağı veya bir köpeği emerek, eski Slav kavimlerinde VValgora ve Wyrwidab isimli ikiz kardeşlerin bir kurdu yahut bir ayıyı emerek büyümeleri gibi efsâneler vardır. Bunların doğudan mı batıya, batıdan mı doğuya geçtikleri de tartışmalıdır.

Burada, Hz.İsâ'nın durumu gibi, kutsal kitaplardaki bazı olaylarla ilgili efsâne değerlendirmesi diğerlerinden farklı olabilir. Meselâ Hz.İsâ'nın kocasız bir anneden gebe kalması meselesi Rus bilgini G.Potanin tarafından, Sibiryaya menşe'li olarak, Türk, Moğol ve Uygur-lar'daki Işıkdan doğan çocuk-ced efsânesinin batıdaki yansıması olarak yorumlanmıştı (17). Ancak Kur'ân'ı Kerim'in, Hz.Adem'in yok-

(16)Togan, Zeki Velîdî, Tarihte Usul, İstanbul, 1969, s.39-49. (17) a.g.e., 42 vd.

tan yaratılışında olduğu gibi, Hz. İsa'nın da tamamen Allah'ın kudretinin tecellisi olarak babasız olarak yaratılmış olduğu şeklindeki açıklaması bu konu için bir özelliktir. İşin bu bölümü metafizik ve iman meselesidir. Böyle bir olayı efsâne saymanın amacı ne olabilir?

Zeki Velidî Togon'a göre efsâneler, eski kavimler arasındaki kültür ve akîde rabitalarını gösterir, kalan tarafı faraziyedir (18).

EBEDÎ TÜR OLARAK EFSANE, DESTAN MASAL

Edebî tür olarak konu, olağanüstülük ve şekil bakımından efsâne, masal ve destan birbirine benzerlik gösterir. Şöyle ki: Masaldaki olağanüstülük, hayalî kahramanlar ve maceralarla ilgilidir ve nesir edebiyatı türüdür. Sanatçı hayal gücü ile işler. Destanlar ise milletlerin dînî fazilet ve millî kahramanlık maceralarının manzum türde edebî hikâyeleridir. Ayrıca destanlar ve mitosların fikir ve sanat hayatına kaynak oluşları da ikisi arasında bir benzerliktir.

Eski milletlerin destan devirlerinde mitoslarla destanlar yanyana yahut ard arda doğar. Ancak milletlerin tarihinde, karakter benzerlikleri olmakla beraber, efsânenin destandan önce geldiği kabul edilmiştir (19). Tabiat kuvvetleriyle savaşa girmiş kişilerin, kimliklerini belirtmesiyle mitoslar, eposların yani destanların doğmasına sebep olmuşlardır (20).

Destanların teşekkülünde efsânelerin ve efsâne devirlerinin büyük tesirleri olur. Destanlar içinde zengin mitoloji unsurları bulunur. Destanların hele mitosların fikir ve sanat hayatına kaynak oluşları daha ehemmiyetlidir. Tâ eski Yunan devrinden başlayarak, mitoslar ve destanlar fikir ve sanat eserlerine tükenmez kaynak olmuştur. Eski Yunan şiirinin birçok terennümleri, ilhamını efsâne ve destanlardan aldığı gibi, Yunan tiyatrosunun en tanınmış eserlerinin de mevzuu aynı kaynaktan alınmıştır.

Destanlar, milletlerin büyük işler yapmak için kendilerine güven duymalarında türlü sosyal ve tarihi sebeplerle uzaklaştıkları millî (18)a.g.e. 43.

(55) Banarlı, Nihat Sami, a.g.e., 1, 2 ve 7

(56) Necatigil, Behçet a.g.e. 7

benliklerine dönmelerinde, yeniden büyük millet olmak, hürriyet ve istiklallerini korumak için davranıp kalkınmalarında da vazife görmüştür.

- Bir milletin destanının olabilmesi için şu iki tespit öngörülmüştür:
- (57) Millet, halk hayalinin efsâneleer yaratmaya elverişli bulunduğu en eski ve ibtidâî devirlerde yaşamış olmalarıdır.
- (58) O milletin tarihinde unutulmaz tabiat olayları, büyük savaşlar, göçler, istilâlar, yeni coğrafyalarda yatan kuruluşlar gibi hayat ve hafızasını nesillerce meşgul edecek hadiseler bulunmalıdır (21).

EFSANE, DİN VE SANAT

Bir ilim olma iddiasında olan mitoloji, dinlerin kendileriyle değil hikayeleriyle meşgul olmaktadır. Fakat karanlık yerlerin aydınlatılmasında dinler tarihinin önemi açıktır (22). Mitolojinin özelliği eski tanrılar hakkında yorumların doğmasına imkan vermiş olmasıdır (23).

İlk çağların inançlarında tabiat kuvvetlerinin fizik ve etik etkilerini yansıtan mitoslar, dinlerin de başlangıçlarıdır. İkel insanın fizik atılımlarına ek olarak metafizik ve psikolojik davranış ve yönsemelerini de belgelerler. Taşıdıkları sevgi gücü yer yer insan yaratılışındaki zaaf ve tutkuları, çağlar üstü bir kesinliğe çok yönlü bir kullanımına bağlamış olmalarıyla mitoslar bugün de sanatın yararlandığı bir ilham ve kültür kaynağıdır (24).

Masal unsurları şiir ve edebiyata tema olmuştur. Bu bakımdan mitoloji daha ilk çağlardan itibaren, önce destanların, sonra tiyatrounun, süslemecilerin, retorikçilerin bol bol yararlandıkları bir kaynak halini almıştır (25).

Din ve efsane konusunu beraberce zikrederken batılı yazar ve yorumcular ve onlardan etkilenen Türk araştırmacılar Hristiyanlıktaki teslisten söz ediyorlar. Bir yorum şöyledir: "Baba-Tanrı, Oğul-İsa ve

- (59) Banarlı, Nihat Sami, a.g.e., 1,7
(60) Mutlu, Belkıs, a.g.e., giriş, s.4
(61) M.Larus, Mitoloji, 8, 847
(62) Necatigil, Behçet, a.g.e. 7
(63) M.Larus, a.g.y.

Rûhü'l-Kuds (Kutsal Ruh) üçlüsünün yanlışlığı, sanki doğruymuş gibi anlatma çabası sonuç vermeyince, yerli inanç ve adetlerle çatışmamak için, kilise, bazı mahallî kahraman ve tanrıları Hristiyan azizi gibi kabul etti. Batılıların bu anlayışı Hz.Muhammed'in de putlarla dolu kabeyi siyâsî ve ticarî sebeplerle kutsallaştırdığı görüşünü icad etti" (26).

Burada açıklanması gerekli incelik şudur: Efsâne ve din konusu birlikte tartışılırken din kavramını iyi belirlemek gereklidir. Tanımlarında görüldüğü gibi, mitoloji, putperestlik ve ilkel dinlerin efsânevî yönlerini ele almaktadır. Bu arada gerek ferdi faaliyetler, gerekse muhtelif zamanlardaki konsüller vasıtasıyla değişikliğe uğramış olan Hristiyanlığın teslis meselesi yani kendi ifadelerine göre biri, üçle isbatfama ve bu konudaki tıkanmaları vs. de söz konusu olmuştur.

Kilise teslisin açıklama ve tanımında başarı gösteremeyip Hristiyanlığın gerilemesi durumunda, İslâmın tevhidinin yani birin bir olarak kolay isbatındaki başarısına kıskançlık dürtüsüyle seyirci kalamazdı. İslâmı ve onun peygamberini de bazı yorumlarla efsâne meydanına çekmeliydi. Kabe ile ilgili yukarki yaklaşım bir amaca yönelik olup, İslâmın tarihî gerçeklerine ters düşen böyle bir açıklamadır. Tabii batılı yazarlar da kiliseye tâbi olmuşlardır. Oysa Hz.Muhammed devleti Medine'de kurmuştur. Oysa Kabe tâ Hz.İbrahim'den beri, vahiyle irtibatlı bir yer olma özelliğini, kısa dönemler hariç, daima korumuştur. Konunun çözümü metafiziği İslâmî mânâda benimseyip, vahye inanmakla mümkündür.

İslâm her zaman akli va akıllıyı muhatab almış, tamamen ilmî gerçekleri vurgulamıştır. Efsânenin Arapçası olan ustûre ve çoğulu esâtîr kelimesi Kur'an'da, Hz.Muhammed'e karşı ve Kurân'ı yalanlamak için, Kâfirlerin ağzından kullanılmıştır: "Şöyle dediler: Bu âyetler O'nun başkasına yazdırtıp da kendisine sabah akşam okunmakta olun, evvelkilere ait masallardır." (27) Tefsir, Hadis ve İslâm tarihinde Yahudi ve Hristiyanlarca sokulmuş olan bir hayli eski hurafe ve

(64) Mutlu, Belkıs, a.g.y. vd.

(65) K. Kerîm, 25 Furgân Sûresi, 5

esâstır var ki genelde İsrâiliyyât (Yahudi sokuşturması bilgiler) diye tasnif edilip açıklanmaktadır.

Esâne ve din konusu tartışılırken önemli yanlışlıklardan biri, yukarıda değinildiği gibi Hristiyanlıktaki mahallî kahramanları ve tanrıları Hristiyan Azizi yapma olayı iken diğer önemli bir yanlışlık da mitosları, hak ve batıl ayırımı yapmaksızın genel manada dinlerin başlangıcı olarak görmedir. Bu son nokta semavî dinler aleyhine kısmen materyalist kısmen de ateist bir açıklamadır. Oysa ilâhî vahiy ile irtibatlı semavî dinlerin varlığı bugün üniversal bir gerçektir. Mitosları yalnızca batıl dinlerin başlangıcı olarak kabul etmek daha gerçekçi bir açıklamadır. Bu konuda Dinler Tarihinde önemli tespitler ve tetkikler vardır.

ÇUKUROVA EFSANELERİ

Bu konuda muhtelif derlemeler yazılmıştır. Bunların en kapsamlısı Selma Aktan tarafından iki kitap halinde basılan çalışmadır. Yirmi efsâneyi içine alan birinci kitap Adana, 1978 basım tarihidir. Kitabın arka kapağında ise ikinci kitaptaki son altı efsâne ismi sıralanmıştır. Gördüğüm kadarıyla birinci kitaptaki bazıları efsâne formu bakımından tenkid edilse de sırf Çukurova ile ilgili olmaları bakımından takdire değer bir derlemedir. Ayrıca Hasan Latif Sarıyüce, Ankara, 1987 ve Mehmet Önder'in Milliyet Yayınları 1989 basım tarihli derlemelerinde ve benzerlerinde, Misis'te Lokman Hekim'in ölüme çare olan ilaç tarifini Misis köprüsünden Ceyhan ırmağına düşürmesi ve Misis Beyinin derdine derman olan Yılanlı Kaledeki Şahmeran avı efsâneleri gibi meşhur bir iki efsâne yer almıştır.

Bizim sunacağımız efsâne ise taradığımız Türkçe efsâneler arasında bulunmayıp büyük Müslüman coğrafyacı İbnü'l-Fakîh el-Hemedânî'nin (28) Muhtasar Kitâbü'l-Büldân (Kısa Ülkeler Coğrafyasında, sayfa 300'de yer almıştır. Birinci bölümü, karakteri,

(28) İbnü'l-Fakîh'in h.289/M.902'den sonra öldüğü kabul edilmiştir. I.A., 5. 11, 853. Buna göre H.2. ve 3., M.9. ve 10.asırlarda yaşamış oluyor.

konusu ve halkın bakış şekli bakımından tam bir efsânedir. Ancak son bölümde meşhur Yunanlı hekim Hipokrat (29) sahnede gözüküyor, sanki tarihî bir olay havasına dönüyor gibi. Gerçi Hipokrat'ın anlattıkları da kısmen efsâneden başka bir şey değil sanki. Veya diğer bir yorumla, efsâne ile tarih oldukça karakteristik bir şekilde iç içe girmiştir denilebilir. Başta Kûfe'li el-Muallâ b.Hilâl, arada el-Mansûrî gibi ravilerin de varlığı ikinci yoruma daha uygun düşmektedir.

İBNÜ'L-FAKİH'İN KAYDETTİĞİ EFSANE

Kûfeli el-Muallâ b.Hilâl şöyle anlatıyor:

Misis'te bulunduğum bir sırada halkın şöyle konuştuğunu duydum: Deniz, bazan, günlerce dalgalanmadan duruyor, hiç dalga sesi gelmiyor. Ancak şiddetli bir uğultu duyuluyor. Yorumlarına göre bir şey deniz yaratıklarına eziyet ediyor. O yaratıklar da feryad ederek Allah'dan yardım isteniyor. O sırada bir bulut peyda oluyor ve denizde kayboluyordu. Bu şekilde gelip giden yedi bulut saydığını söyledi el-Muallâ. Sonra bulut diğer taraftan yükseliyor, yağmurla beraber korkunç sesler çıkararak ikiye ayrılıyor ve geldiği tarafa gidiyor. Bu esnada esen rüzgâr buluttan ses çıkartıyor. Sonra bütün bulutlar göğe yükseliyorlar. Bu sırada bir de ne görelim bulutların bir şey çıkardığı görüldü. Onun bir ejderhâ olduğunu söylediler. Kayboluncaya kadar seyrettik. Başu bulutlarda idi. Kuyruğu oynuyordu. Deniz onu Ye'cüc ve Me'cüc'a (30) doğru atıyordu. Atınca da deniz sakinleşiyordu.

El-Mansûrî şöyle anlattı: Ejderhayı yakalamakla sorumlu bulut onu bulduğu yerde mıknatısın demiri çektiği gibi çekip alıyor. Öyleki ejderha bulutun korkusundan başını göstermiyordu. Yalnızca bulutlar dağılıp gökyüzünün berraklaşmasıyla, tek kaldığında başını

(66) Hipokrat, M.Ö. İstanköy, Kos Adası, 460/Teselya 377'ye doğru.

Eskiçağın en büyük hekimidir. Klinik gözlem öncüsüdür. Tıp tarihinde hekimlerin ve hekimliğin nasıl olmasının anlatan yemini meşhurdur. M.Larus, 5, 897.

(67) İbn'i Abbas şöyle demiştir: Yeryüzü altı bölgedir. Beşinde Ye'cüc Me'cüc, birinde diğer insanlar yaşar. İbnü'l-Fakîh a.g.e. 300. (Niçin söylenmiş olabilir?)

çıkartıyordu. Bazan bulut onu yakalayıp enseleyince (omuzlayınca) ejderha elinden fırlayıp kendini denize atıyor. Buna kızan bulut öfkeyle ve hiddetle gürleyip şimşek çaktırmakla, hemen gelip denize dalıyor ve onu tekrar tutup çıkartıyor. Bu sırada ejderha (yahut bulut) önüne gelen bir ağacı kökünden söküp götürüyor, bazen kocaman bir kayayı kaldırıp alıyordu.

Müellif burada yeni bir paragraf açarak Hippokrat (M.Ö. 460-M.Ö.377) la ilgili şöyle bir olay anlatır:

Bölgedeki Misis köylerinde ölüm olaylar yaygınlaşır. Hipokrat bunun sebebini araştırır. Bulduğu sonuç çok enteresandır. Şöyle ki:

Bulutun denizden çıkarmasından sonra elinden kurtulup düşen ejderhanın çıkardığı pis koku civar köylere yayılmaktadır. Hipokrat çevreyi dolaşır. Halktan para toplayarak bir fon oluşturur. O parayla tuz alıp ejderhanın üzerine atar. Böylece pis koku yok olur ve Allah bölge halkını sıkıntıdan kurtarmış olur.

Hipokrat şöyle anlatıyor:

Ne olduğunu yakından görmek için gittiğimde baktım ki uzunluğu iki fersah (31), uzunluğu ise epey bir zira (32) (gelecek kadar geniş). Gövdesi yuvarlak, rengi kaplan renginde, balık puluyla pullu gibi idi. Balıkta olduğu gibi başına yakın yerde kocaman iki kanadı vardı. Büyük bir tepe gibi, insan başına benzer bir başı vardı ve o baştan da birçok baş ayrılmıştı. Yani bir başa bağlı bir çok baş vardı. Fil kulağı gibi geniş ve büyük iki kulağı vardı. Başından etrafa uzanan altı boyun vardı. Her boyun on zira uzunluğundaydı. Her boyunda yılan başı gibi bir baş vardı (33).

(68) Fersah: At ile bir saatlik mesafe. Arabî fersah üç mil veya on ikibin zira'. I.A., 4, 374

(69) Zira': Dirsekten orta parmak ucuna kadar olan bir uzunluk ölçüsüdür. Türkçede aynı ölçünün karşılığı arşındır. Fütühü'l-Büldân, Tere. Mustafa Fayda, Ankara, 1987, s.729.

(70) İbnü'l-Fakîh, a.g.e., 300

TARİHTE MEŞHUR ÇUKUROVALI BAZI İLİM ADAMLARI

Araştırmalarımız sırasında, kaynaklarda, Adanalı, Misisli, Tarsuslu bir takım ilim adamlarının adlarına da rastladık. Ancak haklarında şimdilik geniş bir biyografik bilgiye mâlesef rastlayamadık. Bir kısmının ölüm tarihleri de bilinmemektedir. Bundan sonraki araştırmalarımız sırasında bulduğumuz bilgileri fişleyerek konuyu olgunlaştırmak en büyük arzumuzdur. İlgilenen araştırmacılar için de aynı yaklaşımı temenni ediyoruz.

Bahse konu kişilerin Adanalı olanları Ezenî (-Adanalı), Misisli olanları Masîsî (Misisli), Tarsuslu olanları da Tarsûsî (-Tarsuslu) nisbet unvanları ile ifade edilmiştir. Adanalı alimler:

1- Ebû Bekir Muhammed b. Ali b. Ahmet b. Davut el Kettânî el Ezenî (34). Bu zatın talebeleri aşağıda 3. ve 4. Adanalılar'dan başka şunlar da vardır:

a- Halepli, Ebû Bekir Ahmet b. Abdülkerim, b. Yakup el-Halebî b- Mağribli, Ebû't-Tayyib Abdülmün'im b. Abdullah b. Galbûn el Mağribî.

c-Antakyalı, Ebû Hafs Ömer b. Ali b. el Hasan el Antakî (35).
2-Ebu'l-Kasım Yahya b. Abdalbâkî el-Ezenî.

3-Addiy b. Ahmet b. Abdalbâkî b. Yahya b. Yezid b. İbrahim b. Abdullah Ebû Umeyr el-Ezenî (Ö.337 H./948-49 H.). Bu zatın hocası bir önceki Abdalbâkî el Ezenî'dir (36).

4- Ebû Adıyy Abdürrahim b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el Fezâirî. Bu kişi için "Amcası Ebü'l-Kasımdan Hadis okudu" ifadesi vardır (37). Amcası ikinci sıradaki Ebu'l-Kasım ise kendisinin Adanalı oluşu daha da belirginleşmiş demektir. Buna göre el Fezâirî nisbet unvanının bir köy veya Adana bölgesinde bir sülâleyi anlatmış olması muhtemeldir.

(34) Yakut, Ebû Abdillâh..., Mu'cemu'l-Büldân, 1-5 Beyrut, 1979, 1, 139.

(35) a.g.e., c, s., 133

(71) a.g.y.

(72) a.g.y.

5- Kadı Ali b. Hüseyin b. Bündâr b. Ubeydullah b. Cebr Ebü'l-Hasan el-Ezenî. Adana kadısı, (ö. 385 H./ 945 M.) (38). Şam'da tahsil görmüş. Şam'daki hocası Ebû Bekir Abdurrahman b. Muhammed b.el-Abbas b. ez-Zerefşî'dir. Şam dışında da Harranlı Ebû Arûbe, Ğadâirli Ali b. Abdulhamid ve Beyrutlu Mekhûlen'dir. Bu zatın talebesi olarak da Abdulġanî b. Saîd zikredilmektedir.

Ayrıca Adana Yeni Cami'de medfun olan Abdurrazzak isimli kimse hakkında geniş bilgi yoktur. Bu zat Antakya'da doğmuş, fakat Adana'ya yerleşmiş ve (1137 /1725 M.) burada vefat etmiştir. Ulemâdan mı yoksak mutesavvıfadan mı olduğu bilinmemektedir.

Misisli Alimler:

1- Ebü'l-Kâsım Ali b. Muhammed b.Ali b. Ahmet b. Ebi'l-Alâis'Sülemî, el-Masîsî (400-487 H./1010-1094 M.). Şafî mezhebinde meşhur bir hukukçudur. Kendisi devrin meşhur hocalarından ders almıştır. Hocaları şunlardır:

a-Ebû muhammed b. Ebî Nasr.

b-Ebü'l-Hasan b. el-Himmânî.

c-Ebü'l-Kâsım b.Büşrân.

d-Kadı Ebüt-Tayyib et-Taberî

Ebü'l Kâsım'ın ilmiye listesine geçen öğrencileri ise şunlardır:

a-el-Hatîb (463 H./1071 M. Malazgirt yılı)

b-Ebü'l-Feth el-Makdisî (39).

2-Ebü'l-Feth, Nasrullah b. Muhammed b.Abdî'l-Kavî, el Masîsî (40)

Tarsuslu alim:

Hafız Muhammed b. Isâ b. Yezid et-Tarsûsî et-Temîmî sonra es-Sa'dî. Bilgin bir seyyah olan bu zat Şam, Mekke, Humus, Küfe ve Basra'da devrin meşhur alimlerinden ders almıştır. Öğrencisi Ebû Üvâne el-Isferâinî'dir (41).

Bu ilim adamlarının Çukurova'ya ilk gelen Araplar'dan olmaları kuvvetle muhtemeldir. Zira isim terkipleri ve nisbet unvanları çokça

(73) a.g.y.; Sarkis, Yusuf Aliasi, Mu'cemü Masta'ceme, 1,132.

(74) Yâkût, a.g.e., 4, 28

(75) Buġyetü't-Taleb, Arapça, Metinler Bölümü, Ali Sevim, Ankara, s.62.

(76) Yâkût, a.g.e., 4, 28

Sülemî, Temîmî gibi Arap kabile ve Halebî, Makdisî gibi Arap şehir adlarıdır. Kadı Ebül-Tayyib et-Taberî ise Horasan bölgesi Taberistan'ında olabileceği gibi Filistin'deki Taberîye'den de olabilir. Birincidense Türk, ikincidense Arap olması kuvvetle muhtemeldir.

SONUÇ

Çukurova meyve ve sebzeçilik dahil, her çeşit ziraate elverişli olması nedeniyle, özellikle yağ, sabun, gıda ve dokuma endüstrisine hammadde üreten ve işleyen bir bölgedir.

Çukurova bir yandan toprak, su, iklim üçlüsü, öte yandan deniz-ova-dağ üçlüsü insanları ve devletleri hayran bırakan ve özlemlerini kabartan bir değer ve anlam ifade etmektedir. Bu özelliğini asırlar boyu korumuş ve korumaktadır (42). Çukurova'ya sahip olmak için yapılan mücadeleleri anlatmakta, hakkında "Bu kadar kan için başka bir toprak yoktur" hükmü konulmuştur. Ancak son yarım asra yakın bir zamanda bu kadar cazip ve verimli bir toprağın aleyhine olarak gelişen ve yoğunlaşan betonlaşma gerçeği, neslimiz için büyük bir kayıp, acı bir yüzkarasıdır.

Be değerli serveti tüm ilim, teknik, tarih, efsâne, destan, masal ve hikayeleriyle tanıyıp sahip olmak, başta politikacılar ve yöneticiler olmak üzere herkesin en belirgin vatanseverlik görevi olmalıdır.

Hele hele Çukurova'da yaşayanların, Çukurova'nın Misis'in, Adana'nın, Tarsus'un, Kozan'ın, Seyhan'ın, Ceyhan'ın, Berdan çayının, Anavarza ve Yılanlı Kale'nin, Yumurtalık ve Karataş'ın, Taşköprü ve Tepebağ'ın tarihini, kültürünü çok iyi okuyup öğrenmeleri zaruridir. Çukurovalı için Çukurova'nın cefakâr ve hem de vefakâr toprağı, Seyhan ve Ceyhan'ın ısıtan ve yaşatan suları ile samimî diyaloga girmek hem insanlık borcu, hem de mutluluk gayretidir.

Bu topraklardan gelip geçen, iz bırakan şahsiyetleri tanıyıp, onların tarihî şahsiyetlerini değerlendirerek istikbale daha emin adımlarla ilerleme imkanı bulacaklardır, bugünün Çukurovalıları. Her yeninin temelinde bir eskinin yattığı unutulmamalıdır.

(42) Çukurova'ya sahip olmak isteyenlerin yaptıkları mücadeleyi anlatmak için hakkında: "Bu kadar kan için başka bir toprak yoktur." I.A., 2,9 hükmü konmuştur.